



Бүгү чурттарын пролетарийлери, каттыжынари!

ШЫН

РСФСР-нин Компартиясынын Тыва рескомунун, Тыва АССР-нин Дээди Советинин болгаш Министрлер Чөвүлелинин органы

4110

1991 чыл
август
7
среда
№ 136 (14636)

(Чаптар өртө 6 коп.)
Салар өртө 20 коп.

МАЛ ЧЕМИ:
шалыпчы
ай чоруп тур
«ХӨНДЕРГЕЙ»
СОВХОЗ —
кудуруунда

РОССИЯ
КОММУНИСТЕРИНИН
СОЛУГАЛАРЫН
ЧУГААЛАЖЫП
ТУРАП

70 Тывага улусчу революциянын чылы

ШАГ ШАА-БИЛЕ ТУРБАС

Бо чылдын бисти то-
рээ бойдузус хомудат-
паан: чаз суун «харамна-
маан. Түннели эки, Оң-
сиген кайда-даа — барык-
район бурзуну девиска-
риде эки, элек үнгөн.
Чылдын чагы уезиниң
мдык элек беричкем чүлө
коззэ ишчилерин эвас, а
хоорайлар чурттакчыларын
база өртүп, хей-аңт кирип
турар. Бо байдал Чөөн-
Хемчик районда база нмдг:
тарымал-даа, чайгаар-даа
үнгөн ситен муруну чыл-
дарга деңгээрге, оранчок эки
үнгөн. Ынчанга мал чемин
чүлө четчири-биле эвас,
харын артыкшыдыг кыл-
дыр курлап алырын арга-
зы тургустунган. Амгы хүн-
нерде районнуң ситен Шал-
дерийде эвас азын шууда
берген. Ындыг-даа болза,
республиканың чамдык ра-
йоннарыга деңгээрге, мын-
да мал чемин ажаадым-
ны темпизин ыңдыг-ла өр-
үрүчүг эвас. Чылдаганын
чангыс: ситен кезилдезинче
чамдык совхозтарын оол-
дан киргени, бо чүгүлэ
ажычте хей кижини хаара
тутпааны.

Тывага улусчу революция
тиклээ соонда чурт иштинге
эрге-чагырга черлерин чаар-
тып, республиканы 14 кожуун
кылдыр узул чарган. Бээзи
кожууну Барын-Хемчик деп
адай берген. Кожуун
1921 чылдың август 16-да тур-
густунган, удавас 70 чылы бо-
лур.

Улусчу эрге-чагырганың 23
чылдарында (1921 чылдан 1944
чылга чедир) кожуун ажыл-
агый талазы-биле хождаткай,
ажылчы чоңуң үжүк-бижик
билбес, культуразы чавыс чо-
руунаан уштурунун баш-
тайгы дашыгыг бээмнэ-
рын мал, чазыгга удуртул-
ганы-биле кылган.

Улус ажыл-агыйын, ылаңгы
мал, чер ажылын жогду-
рунган угулган тодаргай хем-
чеглерин аңгезген. 1933 чыл-
да кожуунга мал болгаш чер
ажылының эштежилгелерин
тургускан.

Чээрби мылдарнын эгезин-
де Тываң чурттагы чоңуң
1,5 хуузу моол бижикти
билгир турган, кожуунга олар-
нын саны оон-даа эвээс тур-
ганы билдирген. Оол ула-
мыдан улусту үжүк-бижикке
баштап турган. Кожуунга бир дугаар
эге школе 1929 чылда Аксы-
Барлыкка (Алдын-Булакка)
ажыттыган. Оол организ-
мизге Бек-Кок Соном-оолович
Сат болгон. 1930 чылда Кы-
зыл-Мажалыкка школына ту-
дуп дооскон. 1940 чылда бу-
гул сумларга эге школылар, 1934
чылда Кара-Дашка орус чур-
такчы чоңуң уруглары өре-

Ам бир неделя болгаш улусчу революциянын Тывага тиилээнинин 70 чыл оюн
демдегеп эрттирер бис. Бо дээрге тыва улустун социал-экономикага база культу-
ра амдыралына чаартылгаларын, сайзыралды болдурган төөгүлүг улуг болушкун-
дур.
Бөгүңү солунда Барын-Хемчик райондан болгаш Ак-Довурак хоорайдан белеткээн
материалдарны парлаан. Оларда төөгү эвээш, а ажил-иш, найырал дугайы колдап
турар.

(Материалдарны 1, 2, 3, 4-кү арындардан номчуур силер).

Тывага улусчу революция
тиклээ соонда чурт иштинге
эрге-чагырга черлерин чаар-
тып, республиканы 14 кожуун
кылдыр узул чарган. Бээзи
кожууну Барын-Хемчик деп
адай берген. Кожуун
1921 чылдың август 16-да тур-
густунган, удавас 70 чылы бо-
лур.

Улусчу эрге-чагырганың 23
чылдарында (1921 чылдан 1944
чылга чедир) кожуун ажыл-
агый талазы-биле хождаткай,
ажылчы чоңуң үжүк-бижик
билбес, культуразы чавыс чо-
руунаан уштурунун баш-
тайгы дашыгыг бээмнэ-
рын мал, чазыгга удуртул-
ганы-биле кылган.

Улус ажыл-агыйын, ылаңгы
мал, чер ажылын жогду-
рунган угулган тодаргай хем-
чеглерин аңгезген. 1933 чыл-
да кожуунга мал болгаш чер
ажылының эштежилгелерин
тургускан.

Чээрби мылдарнын эгезин-
де Тываң чурттагы чоңуң
1,5 хуузу моол бижикти
билгир турган, кожуунга олар-
нын саны оон-даа эвээс тур-
ганы билдирген. Оол ула-
мыдан улусту үжүк-бижикке
баштап турган. Кожуунга бир дугаар
эге школе 1929 чылда Аксы-
Барлыкка (Алдын-Булакка)
ажыттыган. Оол организ-
мизге Бек-Кок Соном-оолович
Сат болгон. 1930 чылда Кы-
зыл-Мажалыкка школына ту-
дуп дооскон. 1940 чылда бу-
гул сумларга эге школылар, 1934
чылда Кара-Дашка орус чур-
такчы чоңуң уруглары өре-

- Районнуң 13 школында 7200 ажыг өөреникчи өөренип турар, 600 ажыг башкы бар.
- Барын-Хемчикте 18 эмнелге албан черлеринде 500 ажыг дээди болгаш ортумак эртемниг эмчилер ажылдап турар.
- Районда ийи Культура ордузу, 8 культура бажыны, эштир бассейниг спорт комплекси, 12 спорт залы, 13 библиотека бар.

дыр бодик атка төлөпиг болгаш.

Тыва Арат Республиканың
болгаш Совет эрге-чагырга-
нын чылдарында Барын-Хем-
чик районнуң бүгү улус ажыл-
агыйның едирлерин элзэн че-
дирген. Оол организ-
мизге Бек-Кок Соном-оолович
Сат болгон. 1930 чылда Кы-
зыл-Мажалыкка школына ту-
дуп дооскон. 1940 чылда бу-
гул сумларга эге школылар, 1934
чылда Кара-Дашка орус чур-
такчы чоңуң уруглары өре-

Тываң үнелгил байлаа —
даг-дугун Төзөн чуртка
бээр даш шалчы ажылдап
турарлар. Ак-Довурак тыва
национал кадрларны бе-
леткээрине улуг рольду
ойнаан. Ам ында мерге-
жилдик тудуштурар, ары-
лаңчылар, дагылар,
чолаачылар болгаш эске-
даа профессионалы кизи.
Лери эвээш эвас. Рабонда
күчүлүг электри стан-
циязы, сүт, туулуб завод,
тары ажылдап турар. Авто-
транспорт бугурулгелерин
тудуу организ-
мизге Бек-Кок Соном-оолович
Сат болгон. 1930 чылда Кы-
зыл-Мажалыкка школына ту-
дуп дооскон. 1940 чылда бу-
гул сумларга эге школылар, 1934
чылда Кара-Дашка орус чур-
такчы чоңуң уруглары өре-

спорт-биле аргыжып турар.
Кыска үениң дургузунда кү-
чүлүг комбинаттарын, завод-
тарны районга тудуп алы-
рынга Совет Эвилелиниң хей-
сенниг сайзыралды бугурул-
гелериниң ажылчыларын, тус-
кай эртемчилерин тудуу мате-
риалдарын, нерин дериг-хе-
рекселдер-биле хандырган,
боттары малга кээп ажылдап,
улуг деткине, дузаны кер-
гускенинге сеткилсиздик хем-
чеглерин өөрүп четтиргени-
ниң илердеп турар бис.

Чер болгаш мал ажылы Со-
вет эрге-чагырганың чылда-
рында шалчы хождунган ал-
ган. Советтарның материал-
техниктиг базазы бижылгып
турар. Ындыг-даа болза со-
гу чылдарда кээзэ ажил-агый
хождуп, бугурун, күрүнге
садар продукцияларын кизи-
рылган. Ону дил алырын
тодаргай хемчеглерин партия,
совет, ажил-агый органдары
ап турар.

Районнуң социал-экономи-
кага хөгжүлдээн дүргөдө-
риниң аргалары, куралдары-
ны бисте бар. Улетпүр бугу-
рулгелери, тудуу индустрия-
зынга чаз кичилерин ажы-
лаар, кээзэ ажил-агый бугу-
рулгелериниң ажылынын бе-
дир даш шалчы ажылдап
турар бис. Бо бүгүңү че-
дикчилерин шиктирлээр
рынок экономиказын шил-
кири болгаш, ыңгычтан
таалазы-биле хемчеглер алды-
нып турар.

Тывага улусчу революция-
нын 70 чылының байырла-
ныг төлөпиг ужуражыры-
нга белеткел ажылдарын ра-
йонда чорудуп турар. Күш-
ажылы, революцияның па-
тияны, дайынны хоочунна-
ры-биле ужуражылгаларын,
хурдаларын, лекция, беспа-
дарларын организ-
мизге Бек-Кок Соном-оолович
Сат болгон. 1930 чылда Кы-
зыл-Мажалыкка школына ту-
дуп дооскон. 1940 чылда бу-
гул сумларга эге школылар, 1934
чылда Кара-Дашка орус чур-
такчы чоңуң уруглары өре-

Тывага улусчу революция-
нын 70 чылының байырла-
ныг төлөпиг ужуражыры-
нга белеткел ажылдарын ра-
йонда чорудуп турар. Күш-
ажылы, революцияның па-
тияны, дайынны хоочунна-
ры-биле ужуражылгаларын,
хурдаларын, лекция, беспа-
дарларын организ-
мизге Бек-Кок Соном-оолович
Сат болгон. 1930 чылда Кы-
зыл-Мажалыкка школына ту-
дуп дооскон. 1940 чылда бу-
гул сумларга эге школылар, 1934
чылда Кара-Дашка орус чур-
такчы чоңуң уруглары өре-

Бо чылдың бирги чарты-
нын социалист чарыкын
түгелден үндүргөн. Юбилейге
тураскаан куш-ажылы
мергилдеге «Барлык» сов-
хозтуң Адир-Мажалык сүт-
бөрсөн фермизы, «Шекпээр»
совхозтуң Биче-Тей салбы-
рыны хожуу бригаданы, орук
тудуу-септелге эргелели ча-
рыкты тиклекчи болган. Чар-
тык чылда дыйа хей бугурул-
гелер, совхозтар, бригадалар
панын күсүдөп шидеээн.

Амгы үеде районнуң ажил-
чиштери мал чеминерн че-
чири-биле белеткел алып,
ажал алышкыны, иштат-
лашкыны эки белеткенип,
чылдың ийги чартынын
планын оонадаларын күс-
дир даш ажылдап турарлар.

Спар-оол КУМУУГ.
Партия Барын-Хемчик рай-
оннуң бирги секретари.

Бо хүннерде районда амгы
байдал кандыгы? Ону би-
ли алыри-биле районнуң
Агропостурун каттыжып
мылдын харысчалгыг
ажылдакчыларын теле-
фоннаан бис. Ынчалза-даа
лол спецналыг ол хүн чо-
болган. А бистин совуураан
айтырымыска долу харым-
ны каттыжымынның
кадрлар килдизинин на-
чалыг С. У. Куулар берген.

С. У. Куулар берген.
С. У. Куулар берген.
С. У. Куулар берген.
С. У. Куулар берген.
С. У. Куулар берген.
С. У. Куулар берген.
С. У. Куулар берген.
С. У. Куулар берген.
С. У. Куулар берген.
С. У. Куулар берген.

Бөгүн август 8. Чайнын
сөөлү айы удавас төнөр.
Кандыг-даа чүве үелгип, ху-
саалыг болгаш Ам безин өт-
сиген бодуунуң эн эки шы-
нарларын чидирип бар чы-
дар. Ындыг болганда ситен-
чи бурунгу хаалас эрттир-
ген хүн хамаанчыг, шак бе-
лиң түнелгип шыккан. А
түстүлдө сай-чуратайлар
алаш көргө, мынчага че-
дир бо районнуң совхозта-
рынын хей кезинде — «Ис-
кра» ССКП-нин ХХП съез-
дин, «Тыва», «Хөндергей»
совхозтарда, «Хорум-Даг»
колхозта белеткээ ситенип
хемчеглер чүге ам-даа чер
албааны? Ынчалга «Хө-
ндергей» совхоз 140 тонна
ситен белеткен алгаш, ха-
мыктын соода калтын
орд-дыр. «Иланьыс кууду-
луп алып бис, ажырбас. Оң-
биле кышты ажа бээр бис».
Ыдыг хөнгө алып олурар
удуртукчулар бар, шыкаш-
тыр. Чок, ыңчанмайа, а
даалганы бүдүн чартык, ийи
катан ажыг күсүдөп алгаш,
ынчан шөлзөн ора эки эвас
бе? Артыкшыдыг мал че-
мин кышкы үеде сайгарып,
садарынын адрези черле
тытты-ла берген. Анаа кур-
даныр болуп артын-даа кал-
ган-ла.

Район ам-даа 9600 тонна
ситен белеткээр. Техниканы,
кижи күжү шыа амылга-
лас болза, ону күсүдөп
адырынны айтырын бердей
бээр чыгыс. Ынчанга кез
ажылдап турар ситен кезер
69 тракторну, 17 бөлдүрү-
чүнү, 7 пресс-доборщикти
болгаш эске-даа техниканы
чоп ажыгташыаан, оларын
үрелиштинге таарыштып,
турун алып чоруун болду-
разы күзеткип. Оон-биле ка-
ды хол калдыры-биле ситен
кесип турар 224 кижиге де-
тикменин көргүзүп, иштинин
ажыг оларын киргени
үлүн үлөш көөрү артык
эвас.

Сырга Учунованың чуга-
зы-биле алырга, ситенчил-
рин күш-ажылынын түнелгип
он хонуктан үлдүрүп турар.
Сөөлүг он хонукту түнел-
гиде «Болышеник» совхозта
Сыргы Кууларга удуртка
механизмизацияланганы эвас
521 тонна ситен белеткээш,
тилекчи болуп үнгөн.

Тайонка ситен кезилде-
бисе чергелештир эске куль-
тураларын белеткеси база
чоруп турар.

Чадана хоорайның бот-
орунга-чарыгалыг орун-
дуг учустогу чаз тургустунган
«Хорум-Даг» колхозка 10 тон-
на чайгар үнгөн эки шынар-
лыг ситенин кыска хууседа
белеткээш, колхозтуң ситен
[РосСЭТА].

УЛУУН КИИРГЕН

Чадана хоорайның бот-
орунга-чарыгалыг орун-
дуг учустогу чаз тургустунган
«Хорум-Даг» колхозка 10 тон-
на чайгар үнгөн эки шынар-
лыг ситенин кыска хууседа
белеткээш, колхозтуң ситен
[РосСЭТА].

Ол колхозка дузаны хо-
орайны эске-даа коллектив-
е чедирип турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Тывага улусчу революциянын 70 чылынын байырлап хүн-
неринде амгы чоңуң дашыгарына таарымчалыг бай-
далдарын тургузар, мал чеминерин белеткелгине, дүжү
ажалдашыга, республиканың чоңу аш-чөм-биле амдыра-
лыга ажил шагын чоп ажыглар соругуна-биле Тыва АССР-
ниң Министрлер Чөвүлелин 1991 чылдың август 18-тик даш-
тавар воскресенье түнүгү август 15-тиң пнтинге хүнүнче
шыкчылар дугайында шиктирин хуулап алган.

Чурттакчы чоңга бараан бүдүрерин болгаш ачы-дуза чедирерин көвүдөдир талазы-биле соңгаарладып болбас хемчеглер дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Президентизиниң Чарлыы

Рынокче шилчириңиң үе-
зинде чурттуң экономикаын
кризистен үштүр талазы-биле
ССР-ниң Министрлер каби-
нелин болгаш суверенниг
республикаларның кады
ажылдарынын программа-
зыга дүштүр хөгжүлгө
бараанын бүдүрүп чоңуң
барын база чурттакчы чыга
ачы-дуза чедирерин көвүд-
дир соруга-биле доктаады,
рым болза:

1. Республикаларның ча-
зактары, ССР-ниң министр-
стволары болгаш ведом-
стволары аш-чөм, эш-
чик улетпүр продукциязын,
культура-амырал болгаш
ажыл-агый хөгжүлгө
бараанын тудуу материал-
дарын бүдүрүп үндүрүп турар
болгаш чурттакчы чоңга
ачы-дуза чедирип турар бу-
дүрүлгелерин деңгээл чоду-
тук алыр амырал турарын
чедил алыр-биле соңгаар-
лап болбас хемчеглерин
алыр. Ажыттыган бүдүрүл-
гелге материалдыг курал-
дарын бир дугаарын ажыл-
агый чедикейге деткиче
бээрин күштедирерин база
массалыг хөгжүлгөдөп бараа-
нын бүдүрүп эстери
лүш харысчалганы бедде-
рин хандылар.

2. Будүрүлгелер болгаш
организациялар 1991-1992
чылдарда ажил-агый кер-
селерин чарарда болгаш күс-
сө.

3. Эвилел-республика валю-
та комитети, ССР-ниң Эко-
номика болгаш баш удур
тодаралдыг министрствозу
ССР-ниң Даштыгы эконо-
миктиг харысчалар минис-
терствозу ССР-ниң даштыкы
экономикага ажил-чорудуга
ажылчы-биле кады бо чылын
кирип турар валюта аш-
көргөдүн, берген кредиттер-
ни даштыкыдан таарым,
эм-там салып алырынга, а
ол шыкаш чурттакчы чоңга
херек бараанын бүдүр-
гелге эргежөөк чугула херек
чиг эттиң материалдарын
болгаш комплектилер кыл-
гыларын өртөш төлөрүн
ге журналды бөрүн хандылар.

4. Эвилел-республика валю-
та комитети неделя хуусаа
иштинде даштыкы экономик-
тиг харысчаларга квота бол-
гаш лицензия ажыгларын
чуртунун практика кырынга

ажыглар таарымчалыг бай-
далдарын тургузар, ону
ССР-ниң Министрлер каби-
нелин болгаш суверенниг
республикаларның кады
ажылдарынын программа-
зыга айткан турган.
Республикалар чазактарына
1991 чылда аш-чөм, эш-
чик эргежөөк чугула херек аш-
чөм эвас бараанын бүдү-
рүп алырынга херек чиг
этти, материалдарын болгаш
комплектилер кылгыларын
чуртче кирип алырын, а
ол шыкаш массалыг херек-
лелден бөлөн бараанын
кирип көвүдөдир соруга-
биле бартергил операциялар
ын ажилдарын сүмелээр.

5. ССР-ниң Министрлер
кабинети 1991 чылдың
август 1-ге чедир үндүр
тулгелге база кизер сөөртүл-
гелге үндүрүлгелерин база кай-
лыңкы хемчеглерин өскер-
тир, оол соругузы болза,
чоңуң хөгжүлгө бараанын
кирип алырынга, эш-
чик чарыгын хөгжүлгө
дошу эвас база ай-шандал
эвас күсүскен даш тала-
ларын үндүрүлгө экономиктиг
харысчалганын хемчеглери
болур.

8. ССР-ниң Министрлер
кабинети, а ол шыкаш рес-
публикалар чазактары ССР-ниң
министрстволары-биле болгаш
ведомстволары-биле кады чоңуң
хөгжүлгө бараанын бүдү-
рүп база чоңга ачы-дуза
чедирерин хемчеглери бол-
тур.

ажыглар таарымчалыг бай-
далдарын тургузар, ону
ССР-ниң Министрлер каби-
нелин болгаш суверенниг
республикаларның кады
ажылдарынын программа-
зыга айткан турган.
Республикалар чазактарына
1991 чылда аш-чөм, эш-
чик эргежөөк чугула херек аш-
чөм эвас бараанын бүдү-
рүп алырынга херек чиг
этти, материалдарын болгаш
комплектилер кылгыларын
чуртче кирип алырын, а
ол шыкаш массалыг херек-
лелден бөлөн бараанын
кирип көвүдөдир соруга-
биле бартергил операциялар
ын ажилдарын сүмелээр.

9. ССР-ниң Министрлер
кабинети, республикалар ча-
зактары чоңуң хөгжүлгө ба-
раанын бүдүрерин органи-

ажыглар таарымчалыг бай-
далдарын тургузар, ону
ССР-ниң Министрлер каби-
нелин болгаш суверенниг
республикаларның кады
ажылдарынын программа-
зыга айткан турган.
Республикалар чазактарына
1991 чылда аш-чөм, эш-
чик эргежөөк чугула херек аш-
чөм эвас бараанын бүдү-
рүп алырынга херек чиг
этти, материалдарын болгаш
комплектилер кылгыларын
чуртче кирип алырын, а
ол шыкаш массалыг херек-
лелден бөлөн бараанын
кирип көвүдөдир соруга-
биле бартергил операциялар
ын ажилдарын сүмелээр.

10. Чың улетпүрү ала-
чурт чиг дашык болгаш мате-
риалдарынын хемчеглери-биле
хандылар хемчеглери про-
грамманы ССР-ниң Минис-
трлер кабинети республикалар
чазактары-биле кады ажил-
дап кылдыр болгаш IV квар-
талда килер.

11. Бо Чарлыкты күсүт-
көзүлө көрүлгө хуусаан
мурнай ажылдагы кириери
хандыгга, ажилдагы чаз
кирип күжүлгө бо чылдын
төңүзүгө чедир будүрүп
продукция од деңгээлге ар-
тар болгаш тузук киржикчи-
лериниң база улус депутат-
тарын чер-чер Советтериниң
арзынга дүрүлгө алаар
доктаатылган чурум-биле
ажыгташтыр.

12. Бо Чарлыкты парла-
аңгезген дүрүлгө алаар
доктаатылган чурум-биле
ажыгташтыр.

Совет Социалистиг Респу-
бликалар Эвилелиниң Прези-
дентизин М. ГОРБАЧЕВ.
Москва, Кремль,
1991 чылдың август 3.

КУЗЕЛИВИС-БИЛЕ
КЕЛГЕН БИС

Айла-жаыста, аялдан чыдарың
бүткүс Сөөгүлдөсү областан. Талча хоррапта жымжы
дап, чурттан турган. Ынчан жайылыс-ла кочкут аңды
бис. Ынчан мен колхозкоа учетчилек, а Миша тракторист
теп ачылдан турувуста, Ыракын Тывада, Ак-Довура
деп черте даг-дүгү арылган болбаазырадыр комбант ту
туу эгелен деп чугаа тарай берген. Харын-даа чамалы
чаралардын солулардан томчант бис. Оон чүү бос
дугурадан дугурадан, боттарыстың хуула күзелдиги
еюур Тывако жалпан бис. Шутт кепжп келген биз
дугура ол-дун ийин

[illegible]

Бистин чалыы, чараш хоорайыыста амгы хуннерд
бесин ындыг сеткил караныгы чуве чок. Комбинатты
чурттаачылары, ажылчыналары бот-боттарын таныыр
билдирер. Найырал баксырааныны чылдагаанын моортап
кербесен мен. Анаа-ла аялдап, эп-найыралдыг чурттап
чор ышкаагы бис.

[illegible]

Тывага улусчу революция тийлээнидем бээр 70 чыг оюн каш-ла хонгаш демдеглел эрттирер бис. Ол улуг байрырал-дыр, улуг төгү-дүр. Бистер ону тыва эш-өөрүс-биле кады ач сеткилдир, амыр-тайбын демдеглел эрттирер, ычан эркен-барган оруусу, ажыл-херзөөи дугайын база катал сактып, тугаалажыр бис.

Ак-Довурак хоорай. Галина ПАНИХИТИНА.

ООН, АЧЫЗЫ-ДЫР

Тыга улусты чагчы- нын бэугар чаа олгөнсө олга, уругта ада-нелери, дөргү-төрдөри малды очу-төрөнч кылдыр үзүп бээр турган болгай. А кажан кеңс ада-нем өтлө- нүп алшрга, ачамын ада- нем, дөргү-төрдөри ту- висаалчы бөдүрү арат уругну кадаланып алганы дөш ачама очу кылдыр чагыс алай-да айтып	дунгам киноохолдани бооп ажылдап чоруту Алышкыларын ажы талу хей. Оларнын хей кезин ажылдадыр ажил лап, өөспири өөрсөп ту- руп. Мээп дунгаларын нын эки чуртап чоруту дээрке Тыгаста ууусу че волюциянык тиклээнини ачызылдыр деп билеп чо- рут мен.
---	---

Авамнын ада-мези, дөр-
гүл-төрөлдери мээрэн чо-
раан кижинин оглунга
Салчак СЕНДАА.
Тыва АССР-нин алдарлыг
дагжыты, күш-ажылдыг
көөчүмү.

300 АЖЫГ

Аал-нодон сынмач хэй мел-мегениги Алшэ, Хемчикке Бу-
дуг-Кожай деп шолэ аг-биле сургажэн Күжүгет Балыкпа-
евин Достоевщы ажи-телу база арбын болгон. Ол бештайгы
аг-бүлгөндөн 18, ийи дугарында 12, шупту 30 ажи-тел-
дуг илдэди. Бичиге кичи-кеден чүгүлэ үжү ол, ертен чээр-
би медиз кыстар болгон. Аал-нодон, онзагай, солун. Ой ажи-
телүүнү салгалы, угуларынчы угуурлары, оларынч угуурлы-
дэшил-ле бээр. Бу хүндөрдө соң салгаз дачачан салгычлар
онынчы саны 300 ашкан. Ам-дө алаа немелжиг туур. Олер
найсылал Кызылдан эгелзиз, колдууна-ла Берыын.Хемчик
Бай-Тайга райондарда күртүл көчүрүлөд.

Уруг-дарымында, оларнын уругларында, кудээ, келинеринде келген мергендикте кижилерин чок дээр. Тыванын баштайгы эртемендеринин бирээ, техникти эртемендерин кындады Тыва-оол Самданчыл, оол огул эртемен ажилдакчысы Альберт Тыва-оол, республиканын тудуг ажилдакчыларынн проэктизел рескомунун даргазы Мам-оол Самданчыл, республиканын мал зичилеринин каттыжышкынын даргазы Алексей Эрс-оол, журналист Аракчаа Куулар, «Заря» төлөхтудугу капиталы Сергей Марпас дээш оон-даа өскөлөрүн малга ижери болуп, Төрелдежин, кудалашкын чогулуп саны те кичи чүгээ...

71-Тывага улусчу революцияның чылы

ТИИЛЕКЧИ БОЛГАН-ДАА БОЛЗА...

Бистин ферманын коллектив 72 тонна сүтү бүдүргөн, 69 тонна сүтү күрүгө саткан, багый эс көргүзүлгөн чедип алган, районун сүт-бараан фермаларынын арасында социалисттик тартиптин тилекчиси болган. Саачыларын ортузунда күш-ажалын маргылдаа мен биринчи чедип алган деп санаган болду. Бисте көчүрүлгөн Хертек Куяев, Дмитрий Ооржак, бызаа ажаакчылар Боралдай-оол Достанмаа болган эскерлер да багый эс көргүзүлгөн чедип алган турар. Ындыг-даа болза бистин ажалдаарына, чурттаарына, сохостун чалгы байдалдарын сохостун директорун, профсоюз комитетин тургустун турар.

Сохост төүндөн Ирак элесте, 10 аяк килерин терде чалган сохостун директорун билер хирексизде биске дуузалып келген. Оон алгыда бистин даргаларына чалган келбес, ки. жигерин канчаар ажалдап, чурттап турарын сохостун ажалына көчүгү хомудаар бис.

Бистин ферманын ишчилери бо четтеринин элдерине дуза чедирерин сохостун дилеп тур бис.

Зинаида ХОМУШКУ.

«Бардык сохостун Адыр-Мажалык ферманын саачызы.

САНЧЫТ ОГЛУ

Он аяк чыл бурунгаар, ажалын айып-биле Кызыл-Мажалык суурга хомондор-калап чедер, танымын кижинин бажынында кире дүшкөн мен. Он өгүлө чалгы ай талкында биле тут-кен ий аал чурттаар бажыны бир талкында чурттап турганар. Кыштын чамдык хүнери кандыг ийик: арым, чамтык шо-шо мүлдер көрүп келер ышкангай. Чогуна-ла шик ындаг хүн ол бажыга кире берген мен. Бичи олугаш-ла, бажынын өрзөлдөрүн чылмын, чырым эскерип калш, магадан бодалым илестик.

Санчыл оглу салымын тудугуна шайнап белээр-дир ийин. Кылыгдын шыныры эки бажы бо, Ынчангаш ындаг болбас ийикте. Чамын-серин, кыжын чыгып аан. Он бригада-да, оон бригадир-даа көчүгү-ла ажал-ишчи улук. Кылып билбес чүвөзү чок, ба богда, даа-ла шевер улус болдуур ийик-деп, ындаг эки бажыга чедикенинге септелип өлүп, амьраанын бажынын эр ээзи аядаа калтып.

Ийин, ол бригадир-даа, ол тудугуна ийин-даа эки билер мен. Ынчангаш чугааны оон ийин улуг-ла хөрлөзөлтөп бардым. Мээм оонда уюру бар чүвө, Ажыдай, чугаалай. Ажы-биле тайлырлар болза, кичин менээ дадала-жаашып турган. Чүгө дээрме мындаг. Он муракчы бригада дугайында чүгө үн бээр-ге, үнөлдөр, бодалдар дүшкөн бригадалар чүвө болгай. Бир кезек кичи оларын мактап, өлүп четтеринин оларга сөзгөн турда, чамдык ийи-чатыгы кижилер адалгай хомудалып ийе холуй септи, септелинде оларын деп кил орза-даа, чөмөлдөп сөзүгү кестүг отче кичи ооктай бээр чорам. Ийи аягы бодал, ийи эсе үнөлдө. Бо удреланышкан турштар аягы үдөш уут-ла кедереп берген. Кичи бурзу чүгү күзөй-дир—оон килер, чүгө бодай-дир—оон согээр. Баштай бисе чамдык кижилерин ындаг чалгылап чалгып элпек-даа, чүдөк-бузар-даа кылдыр салгындарып турган. Ынчалдаа аягы шы оон чортуу чаа баян бар чыдар билер билер тур бис. Оон амыдылар көргүзө-даа, бисе бисте чөптөстөр хөй. Хөдөлгү таллар тикчөк, Ындыг-даа болза, эки кижилер дугайында чугаа бүгүн амыдылачы орунустан оон чор-баан болганда, үстүндө сеп-септигидин тудугу бригада-же, оон бригадирине элпик кээп, бо уудаа чүгө бригадир дугайында чыгып сөстөр

БҮЗҮРӨП ТУРАР

Тывага улусчу революциянын тилекчиси бээр 70 чылгаа учурун белеткел ажалдары бистин бо «Тыва даг-дугу» комбинатта чоруп турар. Ол — Тыванын амыдыралыг улуг уюру-дузалаг, төгүлдүг болушкун болган. Оон ажалыг, эки тала-лары хөй. Ону бисте бүгүн-гү амыдыралыг чоруп чоруп бис. Бир эс оон уюру-дузалаг чедир үнөлдө-вей баар болушкун, амыдыралыг шы эс турушту эсей баар апар бис. Ындыг болганда, кандыг, чүгө-даа болза, ол революциянын ты-вага салдар чедирерин, бистин социал, культура алы-арыкка буртунга бажыны кылган бе дээр дугайын оон өртпей чугаалаар апар бис. Оон «Тыва даг-дугу» комбинаттын өрткөн орунунга ха-маарыштыр чикегей көр болбайдыр мен. Чүгө дээрме мээм күш-ажалы бажымын бо улуг бүдүрүлгөн баштайгы хүнери-биле дегне эгелзөч чүвө.

Ынчан 1964 чылдын февралы турду. Кыштын сөөлүг айы эгелер бергенде, комсомолчу пугакалыг Бай-Тайга райондан келген бис. Ол-ла үдө республиканын чамдык районнарында бо комбинат

тудууга ажалдаар дээр келген аягык оолдар, кыстар хөй турду. Тура-соруусу-даа ажал, Деминин-даа дыка. Чурттуу аягы-агы бүдүрүлгөн келгиле орус, украин, хакас, татар, грузин болган өскө-даа нацияларын талашкычлары-биле чортуу танышып, найырдажы берген бис.

Баштай тудуга ажалдап турдум өскө эш-өрүм-биле бир дөмөй ажалдаашып өрөтүн турган бетон куучу-чүзү-даа апардым, даш-сак-кычым-даа турдум, чүгө-даа казып паг болдум. Колдуула ажалын мергежилерини шак-ла ыччаар чортуу шик-гөдип аптым. Оон соонда ка-жы комбинаттын бирги ээл-эс ажалдаа кире бергенде, деригелер машинизинге өр-өтүн алдым. Ынчан биске элзет мастер болуп Любова Думчева (Чернова) ажалдап турган. Чуртукуусу ол. Көчүгү негелдегил, ыччал-даа ажал эш-өрүрүк кичи чүвө. Ынчан кады ажалдап турган эштерин бо: Дадар-оол Донгак, сөөлдөрдүр Күш-ажалды Кызыл Тук орден-биле шантатып. Ам пенсияла болгай. Эске эжимин Мартаа Монгуш дээр. Каймы-лаа Сут-Хал чурттуу улус. Мар-таа Давааевич ам бистин

аравыста чок. Ольга Агаба-ны сактып ор мен. Ол баа-мандаа үр ажалдаан болду эвесле. Ам баа күш-ажал-дын хоочуну алпарган.

Элзет каш чылдар шуужуп өртө бергенде бо чекке келди-вис. Велик сортуг даг-дугу болбаарында бүдүрүлгө чүвө бо. Ынчан борта элзет мачалыгын Борис Кадаев турган. Каймы-даа чекке баар-га, ажалын калдары херек апар. Ынчангаш оларын ууру өрөдип алыр. Машиниз-чөк, ретүр-машинизини кур-куртары комбинаттын болу-га ажалыгын. Унелзет на-циялажы кижилерини хөй-бис өрөдип алырыга ол курстар улуг ролюд болган. А чамдык мергежилдер тала-зы-биле өрөтүм аягык кижилер Свердлов областын Ас-бест хохорайга чедип ал турганар. Ынчангаш тыва кадр-лар белектерин, оларга ажалын мергежилдин ча-жытарын өрөдирини ки-жигер Павел Неустров, Гр-игорий Мананков кызым-ла турган болдулар ийин. Гр-игорий Федорович көчүгү-ла кижизик, тооманыг, уганыг кичи. Төмө бурзун тооми-кырыгга талыктылар бер-ген, аргалыг-ла болза ком-бинаттын бодуна чед берген, практика кырыгга көргүзө-

ринге көчүгү ынак турган. Ол ийини холбап өрөтүргө кижини чүвө билер алыры аажок боор чүвө. Төмө бур-зун эки, ханы билер алыр-аан. Кандыг-даа ажалга, чүгө-даа чүвөгө кызымак кижини күш-ажалы чедир хилис барбас ышкангай. Ынчан бажымыз Григорий Мананков Ленин орденин элзеткени апаргыны бис-тер, оон өрөтүм-кыжылар, өлүп баа чоргаларын чор-рур бис.

Ажыдайышкан өрөтүн-ле чорам мен. Уулу таарыш-тырмык деп мергежилди ба-ды чедип алдым. Борта Ю. Д. Сегелович эш хуу дузасын уттайп чорур мен. Юрий Дамбаевич боду бурат кичи. Ол оон калдып — тыва. Най-ралыг өгүлө. Ажы-биле чугаалаарга, ажалын мерге-жилдер чедип алыры аяа эс ажалыг, ындаг болган-да кандыг-даа мергежилде өрөдип, чаңкытырып каап бажымын канчап ууру боор. Сөөлдө барып, ута-ды келеш, бо чектерге кандыг-ла-бир мергежилге ажалдап келген ажалыгын өрөдип алыры болза, оон херек кырыла боттадырыл-ла келдим. Өрөтүм-кыжылар утаткан, бектик мергежилди ажалчынар апаргылаан. Олар-

нын чамдыктарын адалтайн: улуг техниктер Кызыл-оол Монгуш, ийги элзеткени на-чалыгын Боня Куулар. фа-брикада чок инженерини ооралкычы Сергей Куулар.

Мээм аягы эрге-дузала-лым — саваалар деригелер сөптөз талазы-биле мастер. Ажыдайышта элзет мактап, экин эрттир баксырады сөзгөп, ки дег чүвө чок. Хире-шаа-выс-биле ажалдап, даанган хөрөзүгү багый эс кылып, бүдүрүп турар бис. Харын сөөлүг үдө кадарып айттыр арай ажал берген. Чыда-лааны — орус аялыг чам-дык специалистерин бо аны-жы хохорайдан чорупканы. Ынчалдаа ол баштайгы айларга кылдыг турган. Ам чортуу экинчи оор. Аныж-тарын өрөдип алыр бис, шапталарынаарын ажал өр-тө бис. Ам биске элзеттик-тер, электрослесарьлар, эне-ригеттер көчүгү херек. Олар-ын шуут чок дээрге таарыш-пас ынаан. Бар, ыччалдаа-да чедиреш. Ажы-хөрөзүсү чортуу шуудай бээрине буз-реп турар бис.

Михайл СУНДУЯ.ООЛ.

«Тыва даг-дугу» комбинаты арылгал фабрика-нын саваалар деригелер сөптөз мастери.

ИЙИГИ ТӨРӨЭН ЧЕРИМ

Кадайым Людмила Владимировна-биле кады 1950 чылда Ленинградты ветеринария институтун дүгү-түмүс, Тыва автономиялыг областын Барыш-Хем-чик районга ажалдаары-биле чурттап. Мени рай-онун кол эмчигине томуйлаа, кадайым мал эм-чизин болган.

Бистере баштайгы үеи-нде бергелер таарыжы тур-ганы кылма-даа билиндир-гичер аразы ырак, таным-улуузуус чок, тыва дилды билбес болган оон-даа ынай. Ындыг-даа болза бодуустун тускай эртемизинин аягы-биле ажалга дүгүн ижи-гер, амыдыралга өрөтүн, мал ажалын өстүрер херек-ке билинчигин, күжүстү бээр тура-соруугу келген болганга баштайгы бер-гелер биске кандыг-даа моон-даа болбаан.

Ийиги төрөн черим болган. Моон чорур-даа хончүм үжөн чуртунда чыл дүгү-түмүс ажалдап келгеш, эвээш эс өлүктүрүп, эш-өрөдү болдум. Олар район-нун суур, ферма, кодап бу-ригүнде бар дээр хөрөм болбас. Бодууну-биле чугаа-лаарга, районун улузун элзет таныш-ла мен.

Менүгү-Тайганы. Бай-Тайганы. Кара-Халду, бо-тан аягыг эргип, кезип, нитинин малын эмпел чор-дум. Ынчан ол девискээр-лар Барыш-Хемчике ха-мааржы чүвө. Ында эш-өрөм биза элзет.

Чогу чорган, хөй хөйлө деп тыва улус чугаалай-ры болгай. Тыва чоңун дегит-че, дузаламчынын ачы-

ында оларын-биле кады багый эс ажалдап чордум. Тыва АССР-ни алдарыг мал эмчизин деп хундуугу аягы менээ тывыскай бир дөмгит ажалыгынның түн-нел кылдыр санап, алаа өлүп чорур мен.

Безен чылдарыг этегинде ажал-агалыгларын малын бажы эвээш, уксааы богай, продуктулуу чагыс, мал апаргалары элзет турган Ра-йонун, ажал-агалыгларын удуруткучулары, мал ажалы-нын тускай эртемизини шуудуру ажалдап келген-ден мал ажалында баялап чүгүртөп келген. Ындыг-даа болза мал ажалында четте-сөр эвээш эс, оларны элзет алыр дээр хүн бүр ажал-дап турар.

Мээм ийиги төрөн чур-тун —Барыш-Хемчикте эр-терим, өңүктүрүм, респу-бликада мээ-биле кады ажаллап, чурттап чоран тускай эртемизинге эвээш эс, оларын шунтузун адын, фамилиянын бижири чүвө болза хөй саазы, солун ары херек деп чүвө бил-дингир. Ынчангаш кымын-даа адын, фамилиянын ала-вадым, орта хомудас си-лер. Менээ таарыжынаа таа-рымчалыг байдалга ажал-лап алган, силерини шунту-ларга койбой бүдүртүлө ба-йыр чедирер. Чедикшизи-нерин, аас-кежигити күзэр-дир мен.

Николай ГОНДИН.

Тыва АССР-ни алдарыг мал эмчизин, пенсионер.

Сөс бээрин диледим ОРУЛГАЛЫГ БОЛБАЙН КАНЧААР

Солуче бо дугайын би-жигини шакла-ла бодал чо-раан мен. Ол хөвээр мытта-байн баар арга чок апарды. Ол болза бистин республи-калык наймысылы Кызыл хохорайга арага садым турар коммерциялыг сэдиг дуга-йында айттыг-дыр ийин. Аяаа хамарыштыр чугаалаар, бодалдар аягы-агы, маргыл-даалар чоруп турар.

Кызылга келгеш, талон чо-ка арагын 35 рубль-биле со-суг садым ал болур дээрин ракоондан бажы кижилер би-лр. Кичи бодалга, оон сал-дары ындаг-ла көчүгү эс ийин, эки талажа чаа баян турар чүвө эс-ле болгай ол. Ол магазинин доганын чор-руп турар кижилер кымыр-дир, эскерип көрүр даан. Анык тыва оолдар боор-дур. Оларын аразында назы четпээ оолдар баа бар. Ка-ра даа бажында, оракай дээр-ле орта хунээр. Чүгө мону безин ал көөр чүвө болза, кандыг-дыр! Оон биле кады талон чока арага са-дып алыр дээр кижилер, кол-дуунда аныктар. Кызылга э-лү-биле, көзү турар. Чүгө ээртир сүксүн дээр ол хире кызыл кижилер бар боор-дур. Ол келгеш, чамдыктары дөдөр чанарын утуттарлар, хохорайга чоруп турар анык кижилер ол-дур. Шүптү каа-ыччап чоруп турар деп, кичи кижини кандыгын даштын-дан-на ылап билер болгай. Чеме хире аныктар ажал чок чоруп турарып, оон кы-да саваалан. Херек кырында көдөдө сген кезинде кичи көчүгү чымчыгыт үзү чоруп турар болгай. Күш херек.

га садым ал, уругларын аш-тадып, түрөдип турар хэрэ-жениер баа бар.

Ол садига чүгө-ла удуру-лун турар кичи боор дээр улус туруп кээр чадаас. Чу-рум чогуусу хонун эрттир-дир, чедир чүвө медепер билбес кижилер турда, ындаг чүл-дере канчап удуруламзыл! Бодалдар аягы-агы-ла ы-наан харын, Хохорай чурт-каны кичи арагын херек апарган таарыгалаа холуй-талон-биле садым алыр-дыр. 35 рубль-биле арага садым алыр артын аяаа бо шак-ла белеп турар бе! Аныж-ас-кенни арага-дарыга өрөдип турармыс ол-дур. Орулга дээр хуну бодал таарымыс ол. Чедир чүвө медепер бил-бес чамдык аныктар дыка-ла урелуп турар. Корум-чуруму-вустук багайын билер турар болгай бис, бистин сохосту-га чү бооп туртун, та чач-ча-ны, үер-сүг дээр хөнери бары хомуданыч. Хүнүн бо-дал чурттаары дег көргүчүг чүвө чок.

Устуде чугаалаан чүл-дө-риник бодуулаа-даа болур ийиан, киш сан-түндө ажал-кертүгүп көрөй. Бо чартып чылда Кызыл хохорайга нем-херек үлгүдөп чорук 36 ту-тук эсеп, бүгү республикага бол-ган нем-херектиг чартып ында бооп турар-дыр. Бажы-кылат оорлар чоруктар ий-катал эскен.

База бир элпек чүвө бар. Тывага ажаллар каймын-даа, даштык чурттардан база тө-гүлө көзү турар болгай. Олар бистин мындаг байде-лымны көрө чүгү дээрли. «Арагаалар-ла улус-тур» ди-жир ийиан.

Анык оолдарын тулгал-нып, нем-херек үлгүдөп тур-гарынын кол-ла чыдагылаан-арагалар турарында, аар өр-тө-биле ээртир сүксүн са-дып турар сажыларын хо-рур болза эки. Шак мындаг ара-биле ажал ажалдап алыр чорукту болдурус. Хохорай-ны аш-чөм магазининде садым турар арага четчир-дир.

Шыны-биле алыр болза, хохорайда оон өске шиктир. Дээр негетинин турар айт-рыглар чок бе! Чикээ, чаа-гаймыдыл-дур, хохорай, ча-гыс пармыгыс канчап бар-ган-дыр, эскерип көрүлгөн даан. Аныктарын ажалы-кылар, өрөдир дээр чүгө ооралдымчыны кылбазыл! Чөпчө чүлө ол-даа эс, хоор-айныг бөгүгү амыдыралы-ден чөптөстөр, сагыш-сеткил-ден ханылаайн турар айт-рыглар кайы хөй.

Николай ӨЛЗЕЙ.

Кыска-даа бол, солун ЧАА АЖЫДЫШКЫН БЕ?

Болук совет эртемденер 20 чыл иштинде шинчилеп кылдып келгеш, мырыял найгамчык түнөсө келген: бистин дөсегизини кол нуруузунаа электронут чалгылардан тургустунган деп. Олар шунтуз каттыш-каш, Октаргайын хөй кези болуп, бодалар турар.

СССР-нин Радиоулетпу-министерствонун «Выс-пел» дээр эртем-бүдүрүлгө каттыжымыннында шин-чилелдер удуруткучу, ажал-дышкынын авторларын бири-бирээ Р. Аврамонича деп санап турар: анаа бол-диз бөмбүктөлчөк чангыч-лар, көчүгү күшүг, ээргини чурганар, экин ышаш болдуу болушкунунарын тыптыры электронут чал-гылар бары-биле тайыл-балыраттар.

Оон бодал турары-биле алырга, эстраденстерини он-загай сургулунда ам ында-ла чажыт чүвө чок, олар улусту кижини организми-ни электронут тургузуу

билдирип башкарып эмээр-лер Оон эртекш, ол ажал-дышкынын ажалында ав-торлар, лаборатория плазма хөвөрлүг чурттарында кыл-даргалыг болган, олар бөмбүктөлчөк чангыч мш-каш шынарлыг.

Чамдык эртемденстерини санап турары-биле алырга, ол ажалдышкынын кичи төрө-летинин дыка хөй чугула айттырларын шийитирлэр, ринге дузалаар. Хамыктын мурунда бойуска хөра чедирбес энергия тывалы-рыкчыларын ал болур. Чөк-кү үдө чаа хөвөрлөрини радио-станциялары, чөргө бол-гаш космоска шимчеп чо-руру чаа «адалар» нестүп калып болур-дур.

Оон баа бир талааы: хөй-хөй чылдарда чажыт турган, аянаа көзү бүдүлүп билдикип келген камгалал комплек-зини эртеми ам-даа чаа ажалдышкыныны боор боор.

А. ЛАВИДЯНЦ (СОГА).

ЯПОН ДУЗАЛАМЧЫ, СОВЕТ БЮРОКРАТТАР

Япониянын Кызыл Кре-зин дузаламчы кылдыр чы-ганы эм-та болган урутлар чөм хөй чүк кирер 95 көнтейгере бистин чурту-вуста келген.

Оларын «Михайл Светлов» деп совет телхөк болза япон «Аота-Мару» эскелер. Востоний деп портика чүк-тү дүжүрүп каан. Моон ма-шиналар, поездиер айтпал каан адрестере сөөртүр ужуруг. Чита, Иркутск, Владивосток... А ол чүк-терде чыгышпаан. Демир-чорукчулар дузаламчы чүк сөөртүрү дээр ашпа негеп турар. Чүгө-даа болза, япон-нардан эс, чүк алыр со-

вет черлерде.

Бистин чуртувуста кичи найгал ханмас чүвөлөр болуп турар. Даштыклар биске халас дузалажыкан турар. Ынчалжонч чүктөр өртөз-дөргө болган станицаларга «адырттыны» наарлар. Ала-дур бюрократтары алдар-ды-ла.

Японнага өөртү четкир-генинисти илестиргип, өр-шөп көрүр, ам чүвө чо-руттайн көрүр дээр апар-ган бе ам? Бистин ажалы-дуус, кыргынаар дээр са-гы човал турарына совет бюрократтарга артык үдө-дир деп аан.

Нахodka, Приморье край.

Л. ВИНОВАДОВ, А. ИГНАТЬЕВ (СОГА-нын көрр).

Шангир-оол ДОЖУК.

НАЙЫРАЛДЫҢ КҮЖҮ

ХЕРЭЭЖЕН ШЫРАЙҢА САРГАЛАҢ

4-кү арын, 1991 ч. август 7

СЫРЫЙ
ХОЛБААЛЫГ

Култура аймактык кыжы улуг-даа, бичи-даа байырлаа оон чогаалчы амыл, уран талантты-биле сырый холбаалыг. Ам бир чаа байырлаа моорлаа келер: ол болза, тыва черге революциянын чарлаанын 70 чыл ою-дур. Бистер оон хажымзын артын калыр эргевис чок. Орта белеткели шаг-ла эгелген бис. Баштайгы концерттик программанын бистин районун 70 чыл оонга тураскалып, муу-муу көрүчүлөр бараалтаттыс. Кызыл-Мажалыктың Култура бажыныч чогаалчы аймактык чарлаанын эвеш сагым — чүтле 15 кижиле тургустунган-даа болза, боттарынын чаа-чаа программалыг концерттерин районун ажил-инчелеттиге көргүзөр дээш күжүннү ажиллап турарлаа.

Бистин суурун Култура бажыны ажиттыган-ла, ур болбаан: чаа-ла бир чыл ажим чоруур. Ыччалда-даа мыа бо үнүн дургузуда район болгаш республика чергелг көрүлдөргө киржи калган. Устуге чугааланын ажилдакчылар улуг улусту болгаш бичи уругуларын ыры, талып ансамбльдерин, «Мажалык» агиткультбригаданы ууртуп турарлар, оларнын чамалыкты концерттерге боттарынын уран таланттын чоңа бараалдагып, мактадып-шаңкыдып а а келгенер.

Култура ажилынын хоочун Чойган Көгелге уурткан Мажалык аттыг агиткультбригаданын атсураа чүтле мында эвес, а өскө, бистер-биле кожа район-нарда, Моолдун Завхан аймаанда сурагый берген. Оон бир кескү чижээ болза, «Мажалыкты» эртен чылын республиканын агиткультбригадаларынын көрүлдөргө киришкен, ийги черин элээн болуп турар. А Александр Сарыгларга уурткан коллектив «Элдэк шыгыраа» деп республика көрүлдөргө бирги черин бүзүредиг чалаан алган.

Эртен чазын ыры-хөг-жү ансамбльдерин көрүлдөргө база-ла республика төүгө болуп эртен болгай. Адаа дөрт-ле кижя — Алексей Сарыглар, Юрий Делег, Алар-оол Монгуш, Леонид Ооржак киришкен келдирер. Түннел көчүрүлгө олар бирги черин элээн. Ам бо оолдур шупту Тыва филармонияда ажилда берген. Ам оларын солдуу чаа бөдүктү тургузуп турар бис.

Кож-хөлбээ республикаларын, областтарын база моол өнүктүрүшкүчүлүк чүтле коллективтер-биле найыралчы харылзавыс бичим деп үстүндө чугаалаа мен. Чоокта чаа Кошкар-оол Монгуш Бурятия фольклор ансамблиге киришкен келди. Моолдун Убса-Нур, Завхан аймактарында база аалдап чордуус. Боттарыныч бестетке алганмыс концертти элээн каш черге көргүстүс, моол шөрүүскө бараан болдуус. Бистин найыралчы харылзавыс чүтле концерт көргүзүр-биле кызыгаараттынаан. Ажил-херекчи арга-дуржулга солчушкуну база кылдыс. Ол ынчаар чоңа колдушун чораныс түнелелде Чойган Көгел, Монгуш Тиршпан «Бот-тынныг уран чүтүлдү тергиле» деп моол атка төлөгип болган.

Челишкенин күжүн уурткан, эртен төп тургаш чезин адыр. Улуг байырлаа бөдүзүлдө районга бот-тымыг уран чүтүлдү сайырадырыга үтүүн кирилгел кижилерин аалды, демделеп каары черде эртык эвес. Хоочундаа Чойган Көгел, Монгуш Тиршпан, Римма Сарыглар, аныктар — таныш бажыны Александр Сарыглар, уран чүтүлдү ууртукчу Валентина Монгуш — бистин мынар, бурузур, чоргар-дандыр кижилерис оа. Чаа чүтүлдери дилеп, чогаалчы чорувусту улам байдык, чоңа ам-адаа бараан болуу — сон даартаг суруламыс ол кылдыр көрүп турар бис.

Вадим МОНГУШ, Кызыл-Мажалыктың Култура бажыныч директору.

70 Тывага улусчу
РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ
ЧЫЛЫСУРАГЖААН АДЫН
ЭГИДЕР

Комбинаттын арыгал фабриказынын бөдүүн рудадан дүгүтү болбаарыдыр цегинге баармыска, дөрт дугаар элчег ажилдап турар болду.

Элчег мастери М. С. Агбаанга цехтин операторсказынга ужуражы берди. Арыгал фабриказынын болгаш ууртуп турары элчегини ажилыга хамарыштыр оон-биле чугаалаштыс.

Малчын-оол Сарыгларович 1972 чылдан бээр В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинатта ажиллап турар бүүрүлгөниң хоочунарынын бирээ. Ындыг болганынан биске нинти ажил-инштин байдалын таныштырды.

— Бо дээр Тыванын ийге кол бүүрүлгөсү болур, ол тыва национал каарлары бестеткеп, өстүреринге улуг ролду ойнал турар. Каш чылдар мурунда даг-дугу тываар болгаш болбаарыдыр талазы-биле планынг оонаалдарын доктаамал ажил күсөдип, мактадып, шаңкыдып келгенин шүптүүс билдир бис. Сөөлгү чылдарда ол аалар-адимис чоорту куудулап, планынг оонаалдар күсөткөмөй турары хомуданчылдыр — деп, ол бистерге тайылбырлады.

Чүтле мындг байдалга чедип келгенниң чамдык чыдалганын докчуз-биле чугаалап берди. Социалисттик чарышты мурунда конуг дээштик организастап, оон түнелдерин айткан хуузалдарында үндүргөш, муракчыларын шаңгалып, солундарга бижип турган. Ычан ажилчылар тураскору ажиллап турган. Ак-доруагылар Тываның улусчу революциянын 70 чылга төлөтүп ужуражы суруламыс салган. Нинти-биле алырга, комбинаттын ишчилери байырлаа күш-ажылчы чедикшичирлг ужуражы дээш ажиллап турар-даа болза, чарышты четес организастаанын да хайы элчег мурун, хомудан турары билдирмес. Оон улусундан элчегер сөөлгү үдө планынг даалгаларын күсөткөй турар. Шынал-ла, күш-ажылчы маргалааны кошкак организастаанын алаа чоруп тургаш, бүүрүп көрүвүс. Ажилчыларын, элчеглеринг канчаар ажиллап турарынын дугайында бижээп көргүзүп самбыралары-даа көрбөдүс, комбинаттын солунун-даа тыппадыс.

Арыгал фабрикасында улуг партия организастык бар, оон кижигиуериниң саны чүс ажил турган. Ам оларын саны элээн күсүрүлгө болду. Чүтле дээр эки тура-биле партиядан чамдыктары үнгөп, өскээр шылчыннери база бар.

Фабрикада партия организастык ажилып кошкатын, партбюро секретарына кым соңгуктанын безин билбесин М. С. Агбаан чугаалап олурду. Мурунда партия хуузалдары ай сайында эртин, фабриканын, элчеглеринг коммунисттерин ажилыга ханы анализтик берип, четестерин илеретип, оон эдил алырга кандыг хемчеглерин алырын тодарай айтып, партия кижигиуеринге даалгаларын берген, олардан негелдесин кылп турган. Ам мындг эвес болу берген, партия хуузалдарынын саны кызыралган (каарлаа бир уулаа) ол бүүрүлгө туралы дег болу берген. Коммунист ууртукчуларын, коммунисттерин ажил-хемчег, партияны даала-ларын күсөлдесиниң дугайында ханы сайгарып көрбөй келген четтес.

Арыгал фабриказы чүтле хоорайын эвес бистин республиканың кол бүүрүлгөсү болганда оон ажилын, ажил-чорудууларын хун бую хайгаарар, мынд четестерин элчег ажилчыларын ажилдаарыга таарымчалыг байдалдарын тургузар хемчеглерин администрация, партком, партия организастык алыр үлүзүлгөсү турган, оон чедир ботандыр-бай турарын билл алдыс. «Тыва даг-дугу» комбинаттын партком (секретари Б. П. Кучеренко) фабрикага ховар келер, оон ажил-хемчег, ажилчыларын сажы-сеткилчег, херегалдеринге, негелдесинге хамылап кирбөй турарын хомудан турар. Оон уржундан бүүрүлгөниң дерг-херекселерин чаартып, элчег хемчегер оожум чоруп турар. Каарлар четчин турар-даа болза оларын мергежили чамыс болуп арттышкан. Ажилчыларын аш-хем, жер суг-биле хандырылгасы шоолуг эвес, оон кижилер дугайында каш уулаа чугаа болган-даа болза бурунгаар базым кылдынаан.

Устуге айткан болган өскө-даа четестерин уламдан арыгал фабриказы сөөлгү үдө кошкак ажиллап турар болу берген.

Оон мурунда турган ат-алаарын катал эгилеринг аргалары, кураалдары барын М. С. Агбаан болгаш өскө-даа эштер чугаалап турарлар. Хамыктын мурунда комбинаттын ажилы эгилеринге хамарышкан партия, совет, ажил-агый органын хун бүтү кижигебиз салыры негелтигин келген. Четестеринг чыдалганын илеретип, оон эдил алыр-хемчеглерин ажиллап кылдыр, амыралга боттанып турары чугаа болуп турар. Ажилчылар-биле ажилды үндүрүшкө чамдык чартырынын, оларын илелейн, соңугурамын, харымсалганын, мергежили белилерин аргаларын аилет-тырар. Ылангы чарышты организастаарын, шаңгал ма-таарын, күш-ажылды бүүрүлгөсү белилеринг деп-шигелгелг арга-хемчеглерин алырын ажилыг деп санап турар.

Бо бүгү болза комбинаттын ажилын эгилдер, шаңгалды ат-алаарын катал эгилдер чүн кыла чоорту талазы-биле мастери М. Агбаанны болгаш өскө-дээр чүтле чамдык болдары, саналдары-дыр.

Дөрткү элчегин ажилчыларын Тываның юбилейинге, челишкенин ужуражы дээш ажиллап турар. Планынг даалгаларын күсөткөй-даа турар болза, мурункундан ажилы элээн шудулап оор, чоокку үдө челишкенин ажил-ааларын аргалары тургустунуп турар. Коллектив интернационалы, ында сөөк-эзи малаа чүтө чок, найырладып, бирдем ажиллап келген. Мында Борис Устинов, Михаил Сундуй-оол, Геннадий Жданов, Монгуш Кызыл-оол, Сүге Сарыг-оол болгаш өскө-даа хай чылдарда ажиллап, оонашкан ажилыга ээ-харымсалгалыг болуп турарлар.

— Элчегинг интернационалы коллектив эске эштеризис-биле бир демек, Тарзан чүткө Тыванын эки шынарлыг даанын дүгүн бээр дээш ажиллап турар бис. Бистин күсөп турар үлүзүлгөсү болза «Тыва даг-дугу» комбинаттын каш чыш мурунда сураалдан ат-алаарын катал эгил алыр элчег шалычып ажиллап турар. Оон эгил алырын бүү-ле аргалары, кураалдары, тургустуну күш-ажылды Ак-Дову-рактын айл националдыг байырлаагы ажилчы аныгылар бар — деп, Малчын-оол Сарыгларович үтүлдесин чугаалаан.

Арыгал фабриказынын болгаш комбинаттын ажилын эгил-жер, оон ат-алаарын катал эгилер дугайында ажил-хемчеглерин сажы салып турары чөптү. Олар оон чедип алыр дээринге долузу-биле бүүрүп болур.

Алаш-оол ХЕРТЕК.

[Барым-Хемчик райондан бирги, ийги, үшкү, дөрткү арынарда болуп материалдарын журналистер Таан-оол ХЕРТЕК, Шаңгыр-оол ДОРКУ бөлөгүзү].

Угандын уурланышкынын национал шимчээшкенин талзыларын аразында Ентэббе хоорайда район админист-рациянын ажилдакчы Аннет Налаанга-биле республика-нын херэеженин чөүлеленин активчилери ужурашкан. Ужуражышкына Тыва АССР-ниң улус депутаты, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң доктамал комиссия даргазы З. Н. Сат, РСФСР-ниң Компартиянын Тыва рескомунун ажилдакчы Т. С. Намчак, херэеженин шимчээшкенин хоочуну Д. Л. Ондар, Красноярскин политехникит ин-ститудуну Кызылда салбырын кафедра эргелекчизи С. М. Биче-оол, журналист А. Ховалыг олар киришкен.

Делегацияны баштап чоруур Угандын премьер-минист-риниң бирги оралакчысы, уурланышкынын национал шимчээшкенин Национал комиссары Эрия Категая база ужуражышкыны киришкен.

Аннет Налаанга үчүн харлыг, дөрт харлыг уругут, өг-бү-лелги, национал университет доккан, Бодунуң мергежили политик деп турар.

Угандын чурттагы чену амык, колдуу кээз ажил-агыйда ажиллап турарын ол чугаалаан. Ол кээз ажил-агыйда хараа туттунган херэеженин хай-инти ажилы-га кирилгезин соңугураан.

Чоннуң чурттал турар чер айы-биле херэеженин чөү-лелдери, агитаторлар, депутат бөлүктөр дамчыштыр херэеженин-биле ажилды чорудуп турарын аалчылар чугаалап берген. Ол шыкыш чаа шимчээшкенин база таптып турар—херэежени чогаалчылар болгаш «Өг-бүлө» ассоци-ациялары, райондарда чогаалчы херэеженин катты-жылышкыны.

Оларынды херэеженин кыдыг организастыклары бар-лып деп айтырыгы Аннеттен салган. Херэеженин хай кези тарачынар, 75 хуузу бижик-билгил бис. База-ла мергежил айы-биле чаа шимчээшкенин көстүп эгелес: юрист, журналист, эчки, чогаалчы херэеженин ассо-циациялары тургустунган, Ыччалда-даа кол сурула-«кээз херэеженин эгил, оларын айтырыларын шиптисе-жер, бичин бисе чорукту дугаары дээрин айткан. Херэеженин айтырыларын талазы-биле бо бүгү айты-рыларын ол хайрылап турар. Чаа структуралыг херэе-женин министрствозу база бар. Күргө оон ажалдан-дып турар. Күргө киркүмс болза канчалар, чурттагы чоннуң хай кези херэеженин болганда деп ол чугаалаан. Чоорту херэеженин бүгү агымнын каттыштыр, фе-

дерация тургузары көрдүмүс турар. Херэеженин болгаш политика. Бо айтырыгы ужу-ражышкынын киржикчилери база оон калган. Үчүн дөрт район бүрүздөн парламентте бир херэежени кижиге элээн турар. Оон агыда соңгудаларга эр-херэежени ха-маанчок соңугу, орта тилээн херэеженин база кирер. Нинтизи-биле үш чус парламенттериниң 10-12 хуузу херэеженин.

Яны-бүрү этникит бөлүктөрин талзылар дээди өбө-диге черлеринге кирерде, сөөк-эзи барында чокка, чүтле девискээр айы-биле кирер. Шаңгыр-чүдүлгө ылаашкыны чок. Бо айтырыгы сиңиклейн турарын чылдагыны—ар-тыктыкшыктардан чалыар дээш, политикит партиялар оон бодунуң соңугурамын ажиллавын, дээш. Херэеженин бизнесе база кирп, боттары ажилдап алырын аргаларын дилеп турар.

Хай уруглар божаны дээш ол чуртта илерин шаңгал-матыйын турарын база чугаалаан. Чүтле дээш элээн дээш адыр уругут өг-бүлөлөр бар. Ийги кадын бичыктыгы чүтүл болуп турар.

Аннет херэеженин журналдарын чаа-ла ажилды эгелес-тин демделген. Аныктар америк амидирелди суур-хем-риниң күзенин эвес талаларын өтүкүсээрин ол сажыны дүзүрп чугаалаан. Силеринде национал культура дадала-латтыгыны эки-дир, Ыччаарга элээн хай чылдарда шаңгы-чүдүлгөлерин хоруп каарга, чоңа кыдыг салдарлыг болга-ныл деп айтырыгы ол салган. Могу-шынар чидири улуг болган деп харыны ол алган.

Африкага баргаш сажымыда силерин бодал чоруур мен, чедип кээз арга турар болза, бистин чоңуус база дича хүндүлгөсүлүс, чылы-биле уткуп, хүлээп аар бис деп, ол чалаан. Бистин чурт уругут хай турар чер деп, Аннет чугаалаарга, силерге хар көргүзөр турган-дыр бис деп баш-татканыга, ол каттырып хүлээп алган.

Солун дамчыштыр Тыванын херэежени чоңунга чүнү күзө-р сипер деп оон айткан. Бир дугаарында херэежени суур-хем-рини, шаңгалы салбанын күзөп, Бодунуң дөүт, культу-разын катталары конугу чугаа. Музейге баргаш, нацио-нал хитим херекселерин көрүмгө, бистин көжүм херек-селдеринге демилгелер база бар болду. Черле улус-чонус-та дича чүдүлгөлерин эскер чоруд, Тыванын херэеженин аас-хемкин, өөрүшкү күзөдиг деп, ол ужуражыш-кын сөөлүндө чугаалаан.

БАШТАЙГЫ
МАРАФОН

Чадаг чарыштык бо хе-вири Тывада бир-ле дугаар болуп эртен. Моол мурунда чадаг чарыш кижилерин чүтле 20 километр эртин турган болза, бо уулаа боттары. нын кужун, бичыг тур-руштун, шыдамыйканын көргүзөр дээш спортчулар 42 километр 195 метрин эртер. Марафончу Бүгү, дегелдей бадылап кааны. нын хемчээли ыдыг.

Чадаг чарыш спортун сайырадырының бир хе-вири марафон болур. Бо хемчээли кижиге бүүрү-ажып эртин шыдаа. Чоокта чаа Москва хоорайга «Москва-91» Бүгү-делегейин марафон болуп эртен. Адаа бистин рес-публиканын алын калма-ла 5 кижиге киришкен. Нинти-биле делегейин 17 чурттарынын талзы-лери келген. Адаа кириш-кен кижилерин саны 7 муң амык.

Бистин чачыс тер-чурттарыныс Тыванын алын турштуту-биле калганлаан. Бай-Тайга районда Төөлүнги № 2 школазын башкысы Сурун-оол Монгуш чеди муң амык кижиден 340 дугаар черин алган. Хоочун башкы, Ваврун Торга-лыч чуртут Владимир Чамзыр 1415 дугаар бол-ган. Өскө артык үш кижиге база сөөлгү чер албаан.

Москвага болган мара-фонун оруктары оргу-дески эвес, оргу-чигил, ко-вурт, даг В. И. Ленин аттыг стадиондан үнгөш. Москва хеминг эртин дугаар маанайа, көвүрү-лөп кешкен, хемин дуга-гаар маанайа, МКУ-га четкен, дедир эгеш. Мос-фильминг таваараш, Ленин проспектинге келген. А. М. Горький аттыг паррка четкен. Новолес-виче хөөрүн таваараш, хемин өрү маанайа, катан В. И. Ленин стадионун доктар. Могу чүтө бис-жип тур сен дээр болза, бистин спортчуларыныс ол марафону боттарыныс шыдамыйканын көргүс-кенин номчукта сугуу болуун даш тайылбырлап оорарын ол. А херек кы-рында Москвага болган марафону 1400 амык кижиге хемчээли эртин шы-даван, дистанциядан үн-ген.

Эртен баштайгы хүндө Кызылга болган марафон. га 25 кижиге киришкен Ондаа хай болуп турган. Чамдык спортчулар маргалаага бот-тымыг маалат комиссияны эртелиг баргаш, маргал-лааны эгелээр шыгын бил-дирер, түнелинде олар сөөлдөан.

Эртен баштайгы хүндө Кызылга болган марафон. га 25 кижиге киришкен Ондаа хай болуп турган. Чамдык спортчулар маргалаага бот-тымыг маалат комиссияны эртелиг баргаш, маргал-лааны эгелээр шыгын бил-дирер, түнелинде олар сөөлдөан.

Ийи болгаш үш дугаар пункттарын аразында Евгений Васкаан манай чоран. Ийи болгаш үш дугаар кижини аразы оон бир хире километр ырыкта болган.

«Ам-даа Финишке чедир ырак. Бо оолдар чедер боор» деп чугаа-даа үнүп турду.

Дөрт дугаарында Кызыл-дан Орлан Эренин бисе көргөш, коңулаа-даа чүтле дег, каттырып каап манай олур. Бир дугаар кижиге-биле оон аразы 5 хире километр. «Бо-даа шыналдыр чер дээш эвес, айна-ла хемчээли манай эртер дээш кижиге» деп чордуус.

Чадаг чарыш кижиге-биле оон хоочун, Тес-Хемин улус өөрелдиге кидилгелде фильмотаа директору Влади-мир Чамзыр ады дугаар-ады чоруп эрген. Орун аксынга утады берген кижилер болду.

— Бо улус чарыш соңугу-рап турар-дыр аа — деп, Лао Семенин Седитин айтырдым.

— Каа-Хем баар дээ улус-тур. Машина дозуп турары ол-дур — дидир.

Удаптаанда алгы эвес алгы үнгөп. «Рафик» машинаны даажы безин ында калган.

— Володя, Володя! Эки-дир! Ады дугаарында чоруп олур сен!

Марафон дооулган соонда Владимир Донгакович билдир алдым. Ол улус оон билдир кады «Серебрянка» про-филяторийинде дымштып турар өөрү болду. Олар кады турган экин хей-ады кирип, чедип келген улус болду.

В. Д. Чамзыр дискетери аарыыр боора, оон үш хон-дур профиляторийе эмит-неш, маргалаага киржир аргалыг болганы ол. Хоочун спортчулар 48 харлыг. Москва марафонунга 3 шак 19 ми-ну-та 39 секунданы көргөскөн болза, маанай 2 шак 52 ми-ну-та 03 секундала манайп не-гел. 27 ми-ну-та 36 секунданы кызырган. Ол дээр уудт чедиптир-дир.

Кажан финишке чедир 5 хире километр артык тур-гаш, бистин солунун чурт тур-тырар корреспондентизин Он-дар Охемкин сөөлгү пункт-га спортчуны станай шайын ижерин, хлөб кишин манай тирттар деп турда, Демги-зы арлы берген.

— Мен манай туруп алгаш, хлөб чип, шай ийип алыр чүве мыйнаа деп боладым — деп, хоочун фотограф курут черге чугааланып чыдып калды.

Стадион. Марафончуларын соңугураан каш кижиге келген. Бир дугаарында Кызылдан Евгений Илюхин келген. 2 шак 32 ми-ну-та үнүп көргөс-кен. Ол болза, ССР-ниң спорт мастеринг кандидатын нормазы-дыр.

Ийи дугаарында Кызылда элчиги станицанын талзы-лери Орлан Эренин 2 шак 36 ми-ну-та 30 секундала манайп келген. Кижан 17 хире кило-

метр артык турда, Орлан Евгений Илюхин 5 км хире ырыкта маанайп олур. Тилелгес чүткүдүг болурунун бир хер-ечин ол-дур дээш частырып чок. Оон аразы чер турган болза, Орлан оон эртин бол-дур турган. Хоочун эртин ырак чыдып калганыга сөө-дүндө хомудан.

Хоочун спортчу Монгуш үшкү чер алганын хому-даван, Москвага болган мара-фон соонда күш кирип алырынга үе чедиптир. Күш кирип алырынга 3 ай негет-тинер. Ол 42 км 195 метрге 2 шак 42 ми-ну-та 53 секунданы көргөскөн. Москвага көргөскөн үзүндүн оон амык ми-ну-танын кызырган.

Бо болуп эртен марафон-га спортчу дегикчени Кызыл хоорай Совети (даргазы Ю. П. Саболочкин) көргөс-кен Муң акшаны үндүрүп берген. Тилелгич болган Евгений Илюхинге хоорай Советиниң хүндүлгө бижин, ДОСААФ обкомунун сатканы «Дельта» мотоцикла, Тыва АССР-ниң Күш-культура болгаш спорт талаамы-биле күрүн комитетиниң чемпион кожаанын, бирги черенин дипломун хоорай Советиниң улус депутаты, аныктар болгаш күш-культура болгаш спорт талаамы-биле комиссиянын даргазы, ДОСААФ обкомунун даргазы Н. В. Коротаев тавымкан.

Тыва АССР-ниң Күш-культура болгаш спорт талаамы-биле күрүн комитетиниң сатканы чадаг-тергеге, ийги черенин дипломун Орлан Эренин төлөтүп болган.

Хоочун спортчу Сурун-оол Монгуш «Алида» ийик-биле база үшкү черенин дипло-му-биле шаңгалган.

Тускай шаңгалдарын хоочун спортчулар В. С. Четвер-таковка, В. Д. Чамзыра та-вышкан. Марафонун шупту киржикчилерин ымылдерин болгаш маанай-биле тыр-тын алган дугаарларын ту-раскалга алганыр.

Тывага болган баштайгы марафонун хай кижилер көрбөй хомуданып, Мара-фонун бир киржикчи оон дугаар шоланын күш-культура башкысы Николай Григорьев оонаалп келген, бодуну машинаын Пушинега турар самолет шалыгга каап-кан, марафончуларын соон-дан манайп үнгөш, багай эвес көргүзүлгө болган. Ол чүт дээр, башкы кижини спортка хандыкшыдын бол-дун өөрүнчилеринге бол-дун көрүктүлгө үзегерин көргөскөн болур.

Чаа-Хал школазынын хоочун башкысы А. Ч. Маады бо марафону киржикчил, 2 шак 55 ми-ну-та 03 секунданы көргүзүп, чедип черин алган. Хоочуннар черде спортту сөөлдөп чүве ийлен. Ол ам 48 харлыг. Аныктарын хоочуннардан үлгөр алыр күзөчиг.

Монгуш 6.13.00.00.00.

Чарлалар
ВорозуТЕЛЕ
ВИД
ИНЕ

АВГУСТ 7

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.00 «Дүе алы-чорук». Алды сериялыг уран-чечен телефильмин баштайгы көргүзү. 1-ги, 2-ги сериялары. 10.25 Сурагал чоруп ор бис. 11.00 «Чем-пионнар-биле кады». 11.15 «Уругларын муукаа куду-гу». 12.00 ТМА. 12.15 «Чугулаа репортаж». 12.30—13.30 Хро-ника-барымдалыг фильм.

15.00 «Болушкун». Үш

сериялыг уран-чечен теле-фильм. 2-ги сериясы. 16.25 «Дайынны чалгызы». Ва-рылалыг фильм. 16.45 «Музыка шыгыамыры». 17.25 Уругларга фильм. «Ундарал чокта — аас-хемкин туба». 2-ги сериясы. 18.30 ТМА. 18.45 «Планета». 19.30 Мультифильм. 19.40 «Дүе алы-чорук».